

SŁAWOMIR CUDAK

ZNACZENIE RODZINY
W ELIMINOWANIU TRUDNOŚCI WYCHOWAWCZYCH
U DZIECI I MŁODZIEŻY

WPROWADZENIE

W ostatnich dziesięcioleciach narastają w coraz większym stopniu i zakresie różnego rodzaju trudności wychowawcze. Objawy ich są społecznie szkodliwe zarówno w środowiskach lokalnych, w szkole, jak i w rodzinie oraz grupach rówieśniczych. Znaczna część rodziców, z różnych przyczyn, nie dostrzega pierwszych objawów trudności wychowawczych u swych dzieci. Stąd też przyzwalające postawy rodzicielskie na negatywne zachowania dzieci powodują ich utrwalenie i nasilenie.

Szczególną rolę w eliminowaniu trudności wychowawczych u dzieci winni wypełniać rodzice. Odpowiedzialni są oni za opiekę, wychowanie dzieci oraz za to, jakimi ludźmi będą w przyszłości. „Jeśli dziecko będzie wychowywało się w rodzinie własnej, prawidłowo wypełniającej funkcje opiekuńczo-wychowawcze, to będzie miało szansę na uporządkowane życie biologiczne, psychiczne i społeczne. O zagrożonym dzieciństwie można mówić tylko wtedy, gdy dziecko nie ma takiej szansy”¹. Mądra i racjonalna miłość oraz odpowiedzialność rodzicielska wspierają dziecko, rozwijają sferę emocjonalną, społeczną kształtując system wartości, wzorów zachowań w środowisku rodzinnym i pozarodzinnym. Wszelkie jednak dysfunkcje opiekuńcze, socjalizacyjne, ekonomiczne i emocjonalne w rodzinie mogą prowadzić do konfuzji wartości,

Dr hab. SŁAWOMIR CUDAK, prof. SAN – Katedra Pedagogiki, Instytut Pedagogiki Społecznej Akademii Nauk w Łodzi; e-mail:

¹ B. M a t y j a s, *Rodzina i jej wspomaganie*, Kielce: Wszechnica Świętokrzyska – Wydawnictwo Uczelniane 2005.

zaburzeń społecznych, zachowań agresywnych z pogranicza niedostosowania w interakcjach z innymi osobami.

Rodzice, którzy kochają dziecko, akceptują je, darzą uznaniem i zaufaniem, stwarzają w ten sposób poprawne kontakty emocjonalne oraz podstawy do prawidłowego jego rozwoju. Rodzice odgrywają zasadniczą rolę w eliminowaniu trudności wychowawczych, zwłaszcza iż „ukształtowanie się trwałej więzi uczuciowej dziecka z rodzicami ma ogromną rolę w rozwoju i wychowaniu dziecka, jest mechanizmem zabezpieczającym jednostkę w późniejszym wieku przed wykolejeniem lub wypaczeniem”².

Ze wszystkich środowisk społecznych najbardziej niebezpieczna dla procesu wychowania dziecka jest patologia i niewydolność wychowawcza jego środowiska rodzinnego. Rodzice więc muszą postępować tak, aby nie dopuścić do wystąpienia tych negatywnych zjawisk. Rodzice chcąc eliminować trudności wychowawcze u swoich dzieci, powinni zadbać o właściwą atmosferę domową, w jakiej wychowywać będą swoje dzieci. Rodzice muszą pamiętać, że właściwa atmosfera powinna przede wszystkim dawać dzieciom poczucie bezpieczeństwa i ciepła rodzinnego. Należy pamiętać, że normy i wartości, jakie przekazują rodzice w rodzinie, powinny regulować zachowania jej członków oraz role i pozycje wytwarzające wzajemne wymagania. Atmosfera życia domowego stanowi ważny element przeżyć emocjonalnych i społecznych dzieci, są one istotnym podłożem do kształtowania cech osobowości, zachowań dzieci i młodzieży, przyjmowania od środowiska rodzinnego wzorów postępowania i norm społecznych.

Skoro jest ona tak ważna w eliminowaniu trudności wychowawczych u dzieci i młodzieży, to rodzice powinni dążyć do zbudowania jak najlepszej atmosfery w swoim domu. Mogą to osiągnąć poprzez:

- tworzenie przyjaznej, opartej na miłości atmosfery domowej;
- kreowanie postawy „wyprzedzającej” w okazywaniu miłości;
- dostrzeganie i docenianie tych zachowań członków rodziny, które wpływają pozytywnie na tworzenie atmosfery życzliwości;
- rozpoznawanie przez poszczególnych członków rodziny, które ich zachowania mają negatywny, a które pozytywny wpływ na atmosferę panującą w domu³.

² S. K a w u l a, J. B r a g i e l, A. W. J a n k e, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2006.

³ J. M a s t a l s k i, *Jak dobrze wychować swoje dziecko?*, Kraków: Wydawnictwo Salwator 2009.

Kolejnym bardzo ważnym elementem, który pozwoli zapobiec występowaniu trudności wychowawczych, jest właściwa socjalizacja w środowisku rodzinnym. Przez nią nabywamy system wartości, norm i wzorów zachowań, które powszechnie są uznawane przez wspólnotę członków rodziny.

Ma ona szczególne znaczenie w pierwszych latach życia dziecka, choć trwa przez całe jego życie. Ważną rolę w socjalizacji odgrywają rodzice, którzy troszcząc się o swoje dzieci, realizują wielostronne zadania, by przygotować je do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

Proces socjalizacji w rodzinie zdaniem W. Jachera dokonuje się dwoma równoległymi torami: poprzez wychowanie w środowisku rodzinnym, którego zadaniem jest interioryzacja określonego systemu norm i wartości akceptowanych w szerszej społeczności, w której rodzina żyje i funkcjonuje, oraz poprzez kontrolę społeczną realizowaną we wspólnocie rodzicielskiej, której zadaniem jest podejmować najszerzej pojętą dyscyplinę w celu realizacji zasad moralności – dwóch niezbędnych warunków dla wytworzenia należytego klimatu socjalizacji⁴.

Wymienione drogi socjalizacji rodzinnej wskazują na celową i świadomą działalność w procesie realizacji zadań wychowawczo-socjalizacyjnych rodziców. Obok tych oddziaływań rodzicielskich występują także nieuświadomione interakcje w codziennych relacjach społeczno-emocjonalnych w rodzinie, które również mają wpływ na socjalizację dzieci, kształtując w różnych sytuacjach rodzinnych pewne poglądy, wzory zachowań, wartości, opinie, normy społeczne.

Rodzice starając się eliminować trudności wychowawcze u swoich dzieci, powinni przede wszystkim zadbać o zbudowanie pozytywnych i silnych więzi w rodzinie. Więzy rodzinne są podstawą wspólnoty każdej rodziny, gdyż relacje, w jakich żyją poszczególni jej członkowie, wywierają na ich funkcjonowanie ogromny wpływ. W zależności od tego, czy więź rodzinna jest spójna, czy raczej nie, rodzina może odpowiednio się rozwijać albo też przeżywać kryzys. Każdy rodzic powinien więc zdać sobie sprawę z tego, iż bliskość, serdeczność i częstość życzliwych kontaktów fizycznych i psychicznych jest istotą więzi emocjonalnych w środowisku rodzinnym. Pomiędzy członkami rodziny zachodzi ciągła wymiana doświadczeń, opinii, poglądów, postaw, zachowań, które przyczyniają się do tworzenia bardziej lub mniej trwałych więzi uczuciowych i społecznych. Ponadto na kształtowanie i rozwój stosun-

⁴ W. J a c h e r, *Socjalizacja w rodzinie*, w: *Socjalizacja i wychowanie we współczesnych rodzinach polskich*, red. H. Cudak, Piotrków Trybunalski 2001.

ków społecznych i więzi emocjonalnych w rodzinie mają także wpływ indywidualne cechy osobowe rodziców i dzieci, atmosfera domowa, postawy rodzicielskie, wzajemne funkcjonowanie rodziców i ich stosunek do dzieci oraz organizacja i wspieranie się w różnych sytuacjach życia rodzinnego i pozarodzinnego⁵.

Na rodzicach ciąży również odpowiedzialność współtworzenia osobowości dziecka. Ukształtowanie właściwej osobowości, społecznie pożądanego jest bardzo ważne, gdyż może uchronić dziecko przed wystąpieniem u niego trudności wychowawczych. S. C. Michałowski przyznaje, iż w tworzeniu osobowości dziecka rodzice pełnią najważniejszą rolę. Wskazuje on rodzicom kilka rad, według których powinni postępować:

- rozmawiaj z dzieckiem: pytaj, co się z nim dzieje, dlaczego się martwi, czego się obawia;
- słuchaj dziecka uważnie; zainteresuj się nim, zamiast pouczać;
- rozmawiaj z dzieckiem o alkoholu, narkotykach, AIDS, agresji, przemocy;
- pomóż dziecku wykształcić system wartości, w których rozróżnia się dobro i zło;
- akceptuj dzieci i młodzież takimi, jakimi są;
- mów dziecku, że ma prawo czuć się bezpiecznie i że ma swoje prawa;
- zawsze zwracaj uwagę na zachowanie swoich dzieci i ich przyjaciół;
- mów dziecku, aby było rozważne i przewidujące;
- bądź dobrym wzorem i dostarczaj przykładów dobrego postępowania swoim dzieciom⁶.

Istotną kwestią, która pomaga eliminować trudności wychowawcze powstałe u dzieci lub nie dopuszcza do ich powstania, jest konsekwencja w postępowaniu rodzicielskim w środowisku domowym oraz pełna akceptacja dziecka. Rodzice niezależnie od okoliczności zawsze powinni starać się konsekwentnie zachowywać. W ten sposób określają granice dziecku, które dokładnie wie, na co może sobie pozwolić, a za co może go spotkać kara. Najgorsza w wychowaniu jest niekonsekwencja rodziców, która sprawia, że rodzice za te same zachowania raz wymierzają surowe kary, a innym razem chwalą. Działania konsekwentne wprowadzają natomiast porządek, są bardziej „przemysłane, cechuje je mniejsza gwałtowność reakcji, częściej polegają na odwoływaniu się do kryteriów zewnętrznych, wcześniej ustalonych. Działania takie

⁵ H. C u d a k, S. C u d a k, *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce 2011.

⁶ S. C. M i c h a ł o w s k i, *Życie w rodzinie a budowanie świata wartości*, w: *Dziecko w świecie wartości*, red. K. Denek, U. Morszczyńska, W. Morszczyński, S. Cz. Michałowski, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2003.

pozwalają w większym stopniu uczestniczyć dzieciom w procesie wychowania przez antycypacje przewidywanych konsekwencji⁷. Konsekwencja bardzo dobrze wpływa na wychowanie dziecka, gdyż wzbudza w nim większy szacunek do rodziców, powoduje wyższy autorytet rodzicielski, tworzą się życzliwe i otwarte relacje społeczne w stosunkach we wspólnocie rodzinnej. Bardzo częstym źródłem negatywnych zachowań dzieci jest brak ich akceptacji ze strony rodziców. Rodzice, którzy chcą uchronić swoje dzieci przed niewłaściwymi zachowaniami, muszą zaakceptować je takimi, jakie są, zarówno z ich zaletami, jak i wadami. Dzieci nie mogą czuć się we własnym domu mniej lub bardziej akceptowane. Rodzice swoją niezaprzeczalną akceptację powinni okazywać w formie komunikatów werbalnych, za pomocą których powinni przekazywać informacje dziecku, jego wysoką wartość, tożsamość, współdziałanie w różnych sytuacjach rodzinnych, społecznych i szkolnych.

W postawie akceptującej matka otacza opieką i troską swoje dzieci, co jest bardzo ważne szczególnie w najmłodszych latach ich życia. Właściwe postępowanie ojca natomiast pozytywnie wpływa na osobowość dziecka. Istotne jest także, aby rodzice się ze sobą zgadzali i mieli podobny pogląd o wychowaniu dzieci. Z całą pewnością można więc stwierdzić, iż miłość rodzicielska i akceptacja dziecka nadaje sens i odpowiedni kierunek działalności wychowawczej. Objawia się ona w dobroci, czułości, stałości, ofiarności i bezinteresowności. Dzieci, które wznoszą się w takiej atmosferze, nie sprawiają trudności wychowawczych i są lepiej przygotowane do życia w świecie niepewności, brutalności różnych grup społecznych. W dzieciach mających świadomość tego, że są kochane, rozbudza się zaufanie do rodziców oraz maksymalnie powiększa miłość⁸.

Wspólne przebywanie we wspólnocie rodzinnej w czasie wolnym jest istotnym elementem życia domowego, które winno eliminować bądź ograniczać trudności wychowawcze u dzieci. Ciągłe zapracowanie, nieustanny brak czasu rodziców oraz nieinteresowanie się sprawami dzieci, to bardzo istotne powody, które przyczyniają się do negatywnych zachowań dzieci i sprawiania trudności wychowawczych.

W ostatnich dziesięcioleciach coraz bardziej uwidacznia się atomizacja życia funkcjonujących jednostek (dzieci i rodziców) w środowisku rodzinnym. Powoduje ona izolację emocjonalną i społeczną między członkami rodziny.

⁷ W. B a r y l u k, *Wszyscy jesteśmy zanurzeni w wychowaniu*, „Edukacja i Dialog” 2003, nr 1.

⁸ M a s t a l s k i, *Jak dobrze wychować swoje dziecko?*

Każde z rodziców i dzieci żyje własnymi problemami, mając własne zainteresowania, swoisty styl i sposób wykorzystywania czasu wolnego. Te niekorzystne sytuacje powodują tworzenie się zjawiska osamotnienia dziecka we własnej rodzinie⁹. Stąd też troską rodziców winno być dążenie do wspólnego przeżywania czasu wolnego ze swoimi dziećmi. Obecność fizyczna i psychiczna obydwójga rodziców bądź jednego z nich z dzieckiem w różnych sytuacjach rodzinnych i pozarodzinnych powoduje bliskość emocjonalną w środowisku domowym, wspólnotę dążeń, motywacji i realizacji założonych celów edukacyjnych, wychowawczych i życiowych, ścisłość więzi uczuciowych. Życzliwy dialog między rodzicami i dzieckiem, wspólna rekreacja i wypoczynek ograniczał będzie izolację emocjonalną i społeczną członków wewnątrz rodziny, a także eliminował bądź nie tworzył sytuacji powodujących trudności wychowawcze u dzieci.

1. UWAGI METODOLOGICZNE

Znajomość uwarunkowań sprzyjających powstawaniu trudności wychowawczych u dzieci pozwala wyodrębnić pewne struktury i zjawiska społeczne, które mogą ograniczać lub eliminować te negatywne zachowania. Ze względu na fakt, że rodzina jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym dla dziecka, pewne elementy życia rodzinnego mogą przyczyniać się do powstawania trudności wychowawczych u dzieci bądź je eliminować.

Celem podjętych badań, któremu poświęcono niniejsze opracowanie, jest zdiagnozowanie wybranych aspektów życia członków rodziny, które mogą eliminować trudności wychowawcze u dzieci. Przedmiotem badań uczyniliśmy środowisko rodzinne (rodzice i dzieci) oraz sposoby i troskę rodziców w ograniczaniu negatywnych zachowań ich dzieci.

W procedurze badawczej sformułowano następujące problemy badawcze, które będą kierunkować strukturę systemu badawczego.

1. Jakie osoby i instytucje oświatowo-wychowawcze niosą pomoc rodzicom w eliminowaniu trudności wychowawczych?
2. Czy i w jakim zakresie rodzice współdziałają z wychowawcą szkoły w eliminowaniu trudności wychowawczych u dzieci?
3. Jak często rodzice wykorzystują czas wolny do wspólnego przebywania z dzieckiem?

⁹ S. C u d a k, *Osamotnienie dziecka we własnej rodzinie. Wybrane aspekty*, Łódź 2014.

Warunkiem koniecznym do rozpoczęcia badań naukowych jest wybór określonej metody, czy zespołu metod badawczych, za pomocą których chcemy znaleźć odpowiedzi na nurtujące nas problemy. Odpowiednie dobranie metod i technik badawczych umożliwi nam pozyskanie najbardziej wartościowego materiału poznawczego w prowadzonych badaniach.

W związku ze specyfiką i charakterem przedmiotu badań oraz postawionych problemów, w tej procedurze badawczej posłużono się metodą sondażu diagnostycznego. Sondaż diagnostyczny jest „sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie niezlokalizowanych – posiadających znaczenie wychowawcze w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje”¹⁰.

Zastosowanie opisanej metody miało na celu wyłonienie z wybranej populacji uczniów szkoły gimnazjalnej tych dzieci, które sprawiają trudności wychowawcze. Metoda ta pozwoliła także na rozpoznanie różnych elementów środowiska rodzinnego, których świadome bądź nieświadomione powinny w swych założeniach eliminować zaburzenia w zachowaniach dzieci. Technika badawczą, którą zastosowano do metody sondażu diagnostycznego, jest ankieta. Ankieta jest „techniką gromadzenia informacji polegającą na wypełnianiu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy na ogół o wysokim stopniu standaryzacji w obecności lub częściej bez obecności ankietera”¹¹. Technika ankiety zbadano dzieci i rodziców. Zarówno ankieta dla rodziców, jak i dzieci skonstruowana została w postaci zweryfikowanego zestawu pytań problemowych i skategoryzowanych oraz metryczki respondentów i badanego środowiska rodzinnego.

Badania przeprowadzono w pierwszej połowie 2014 r. w dwóch gimnazjalnych szkołach w Piotrkowie Trybunalskim. Na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród uczniów I, II i III klasy gimnazjalnej oraz przy pomocy pedagoga szkolnego wyłoniono 164 dzieci mających problemy wychowawcze. W procesie badawczym uwzględniono również rodziców (ojca lub matkę), których dzieci przejawiały trudności wychowawcze. Do końcowej analizy wyników badań zakwalifikowano 126 rodziców i ich dzieci.

¹⁰ T. P i l c h, T. B a u m a n, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2001.

¹¹ Tamże.

2. ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Rodzina współczesna znajduje się pod naporem wielu czynników makrospołecznych, które powodują jej gwałtowne, wielorakie przemiany społeczne, emocjonalne, ekonomiczne i aksjologiczne. Przemiany te mogą mieć negatywny skutek dla dzieci wychowujących się w tych rodzinach. Objawia się to występowaniem u nich trudności wychowawczych. Młodzi ludzie, aby móc „odnaleźć się w tym ciągle pędzącym do przodu świecie i poradzić sobie z problemami odnalezienia się w nieustannie zmieniających się warunkach, koniecznie muszą zostać wyposażeni w podstawowe umiejętności charakterystyczne dla osób, które dzięki nim radzą sobie w każdej trudnej sytuacji”¹². Wielostronne uwarunkowania narastające w globalnym społeczeństwie, nie zawsze są korzystne dla rozwoju osobowości i funkcjonowania dzieci i młodzieży w różnych grupach ludzkich, w tym i w rodzinie. Stąd też od rodziców wymaga się głębokiego zaangażowania w proces wychowania dzieci i szukania różnych rozwiązań, wówczas gdy w procesie wychowawczo-opiekuńczym pojawiają się trudności wychowawcze. W tym celu rodzina winna podejmować różne działania, aby im przeciwdziałać. Rodzina bowiem od zawsze „odgrywa znaczącą rolę w wychowaniu dziecka, jako instytucja wychowania naturalnego i pierwotne źródło socjalizacji”¹³. Rodzice jako osoby odpowiedzialne za prawidłowe funkcjonowanie rodziny powinni wciąż podnosić poziom swojej wiedzy pedagogicznej i świadomości wychowawczej, nabyć umiejętności przeciwdziałania trudnym problemom, jakie pojawiają się w zachowaniu ich dzieci. W sytuacji, gdy trudności te przerosną ich możliwości opiekuńczo-wychowawcze, powinni zwrócić się o pomoc do wyspecjalizowanych placówek, specjalnie do tego przygotowanych, takich jak szkoła, poradnia psychologiczno-pedagogiczna, świetlice, ogniska wychowawcze i inne ośrodki oświatowe oraz organizacje społeczne działające na rzecz rodziny, opieki i wychowania.

W procedurze badawczej interesowało nas zagadnienie udzielanej pomocy rodzicom przez inne osoby bądź instytucje oświatowo-wychowawcze w pokonywaniu trudności wychowawczych przejawiających się w zachowaniach dziecka. Wyniki badań w zakresie udzielanej pomocy wychowawczej rodziców przedstawia tabela 1.

¹² I. R u d e k, *Nauczyciele i rodzice jako partnerzy w profilaktyce uzależnień*, „Wychowanie na co Dzień” 2008, nr 10-11.

¹³ J. B i a ł a, *Zagrożenia w wychowaniu dziecka we współczesnej rodzinie polskiej*, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej 2006.

Tabela 1. Osoby i instytucje niosące pomoc rodzicom w eliminowaniu trudności wychowawczych występujących u dzieci

Lp.	Osoby lub instytucje udzielające pomocy rodzicom w eliminowaniu trudności wychowawczych u dzieci	Rodzice, N = 126	
		N	%
1	Mąż/żona	32	25,4
2	Dziadkowie	21	16,6
3	Znajomi rodziców	17	13,5
4	Szkoła	18	14,3
5	Poradnia psychologiczno-pedagogiczna	16	12,7
6	Centra (ośrodki) pomocy rodzinie	12	9,5
7	Ośrodki pomocy społecznej	9	7,1
8	Inne osoby bądź instytucje	7	5,6
9	Nikt nie udziela mi pomocy	28	22,2
10	Ogółem	153*	

*Odpowiedzi nie sumują się do 100%, gdyż rodzice mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Wyniki badawcze przedstawione w tabeli 1. dowodzą, że w największym stopniu w eliminowaniu trudności wychowawczych dzieci w środowisku rodzinnym pomagają nawzajem sobie mąż bądź żona. Więcej niż co czwarty badany rodzic (25,4%) zwraca się o pomoc w wychowaniu dziecka do najbliższej mu osoby – męża lub żony. W rodzinach tych wspólnie ustalają podejmowane działania wychowawcze, opiekuńcze i socjalizacyjne. Pragną oni wspólnie oddziaływać wychowawczo, by ograniczać lub eliminować trudności wychowawcze u swoich dzieci. Natomiast niepokojąco niski odsetek badanych rodziców (14,3%) zwraca się o pomoc i wsparcie w działaniach wychowawczych do placówki wychowawczej w postaci szkoły, w celu eliminowania trudności i zaburzeń w zachowaniach dzieci.

Należy przecież przyjąć tezę, że ścisła współpraca rodziców i szkoły w sprawach zarówno edukacyjnych, jak i wychowawczych może przynieść pozytywne efekty dla osiągnięć dydaktycznych uczniów i w procesie wychowania dzieci. Niewielka jednak część rodziców, których dzieci sprawiają trudności wychowawcze, współdziała ze szkołą, przede wszystkim z wychowawcą i pedagogiem szkolnym, dowodzi, że istnieje duża obojętność a nawet niechętny ich stosunek do szkoły jako instytucji opiekuńczo-wychowawczej. Ponadto izolacja społeczna szkoły i tej grupy badanych rodziców wynika

także z negatywnego emocjonalnie stosunku nauczycieli do uczniów sprawiających problemy wychowawcze na zajęciach lekcyjnych i pozalekcyjnych realizowanych w szkole.

Wyniki badań wskazują również na niewielką pomoc przejawianą przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne dla rodziców, których dzieci przejawiają trudności wychowawcze. Zadaniem tej placówki wychowawczej jest diagnozowanie, profilaktyka, resocjalizacja oraz wspieranie dzieci i młodzieży w rozwoju, edukacji i wychowaniu. Cele te poradnie psychologiczno-pedagogiczne w większym stopniu realizują we współdziałaniu ze szkołami (pedagogami i wychowawcami) niż z rodzicami. Niska świadomość wychowawcza części badanych rodziców pomija poradnie psychologiczno-pedagogiczne jako ważny środek pomocy dla rodziców i ich dzieci zarówno w rozpoznawaniu przyczyn trudności wychowawczych, jak i zapobiegania oraz eliminowania tych zaburzeń w zachowaniu.

Analiza otrzymanych wyników dowodzi także, że instytucje i placówki wspierające rodzinę, w założeniach swych mające na celu diagnozowanie i pomoc rodzinom, również tym z niewydolnością opiekuńczo-wychowawczą, nie są przez rodziców w odpowiednim stopniu i zakresie uznawane i wykorzystywane we współdziałaniu oraz pomocy w eliminowaniu trudności wychowawczych ich dzieci. Niepokoi jednak fakt, że aż 22,2% badanych rodziców wyraża pogląd, iż nikt nie udziela im pomocy i wsparcia w podejmowanych działaniach na rzecz eliminowania trudności wychowawczych dzieci w środowisku rodzinnym. Rodzice ci pozostają osamotnieni z problemami rodzinnymi i wychowawczymi z dziećmi. Rodziny te są najczęściej niewydolne wychowawczo, przejawiające różne dysfunkcje w środowisku rodzinnym a nawet patologie społeczne. Trudności wychowawcze u dzieci w tych rodzinach narastają i przejawiają się z coraz większym nasileniem i częstością. Zaburzenia wychowawcze występujące u dzieci w środowisku rodzinnym przenoszą się zwykle na inne środowiska społeczne, w tym przede wszystkim do grup rówieśniczych i szkolnych.

Analizę ilościową potwierdzają wypowiedzi badanych rodziców. „W pokonywaniu problemów stwarzanych przez mojego syna najczęściej pomaga mi mąż”. „Odkąd pamiętam, ze wszystkimi problemami swoich dzieci radzę sobie sama. Nikt nie udziela mi pomocy, trudności te jednak wciąż narastają i są coraz częstsze w domu i w szkole”. „Kiedy mój syn zaczął wagarować, jedyną osobą, która mi wtedy pomogła, była jego wychowawczyni ze szkoły”. „Moja córka jakiś czas temu bardzo opuściła się w nauce i zaczęła bardzo źle się zachowywać. Dopiero po rozmowach z pedagogiem szkolnym wszystko wróciło do normy”. Systematyczne kontakty rodziców z wychowawcą klasy

mogą optymalizować proces edukacyjny dziecka, jego rozwój, a nawet uchronić od problemów wychowawczych w szkole i w środowisku grup rówieśniczych.

Świadomość wychowawcza rodziców tworzy potrzebę współdziałania z wychowawcą klasy swojego dziecka w podejmowanych działaniach socjalizacyjno-wychowawczych. Przede wszystkim rodzice, których dzieci przejawiają trudności wychowawcze w domu rodzinnym i w szkole, winni podejmować współpracę pedagogiczną z wychowawcą klasy, by wspólnie wzmacniać pozytywne zachowanie dzieci i eliminować negatywne i szkodliwe społecznie ich postępowanie.

Wyniki badań dotyczące częstości spotkań rodziców mających trudności wychowawcze z dziećmi z wychowawcą klasy w celu eliminowania tych zaburzeń przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Częstość kontaktów rodziców z wychowawcą klasy szkolnej dziecka

Lp.	Częstość kontaktów rodziców z wychowawcą	Rodzice, N =126	
		N	%
1	Częściej niż raz w miesiącu	0	0
2	Raz w miesiącu	47	5,6
3	W czasie organizowanych wywiadówek	33	26,2
4	Raz w roku	27	21,4
5	Na zaproszenie lub wezwanie wychowawcy	31	24,6
6	W czasie uroczystości szkolnych i klasowych	9	7,1
7	Nie kontaktuje się	28	22,2
8	Ogółem	135*	107,1

*Odpowiedzi jest więcej niż 100%, gdyż respondenci udzielali jednej lub więcej odpowiedzi

Wyniki badań ujęte w tabeli 2. dowodzą, że rodzice, których dzieci mają trudności wychowawcze, najczęściej kontaktują się z wychowawcą klasy podczas organizowanych wywiadówek (zebrań rodzicielskich). Odbywają się one z reguły dwa razy do roku szkolnego. Znaczna część również badanych rodziców (24,6%) spotkała się z wychowawcą klasy na zaproszenie bądź wezwanie szkoły. Tego rodzaju kontakty z wychowawcą wynikają najczęściej z występujących problemów wychowawczych, przejawiających się przede

wszystkim w szkole. Choć prawie co czwarty rodzic zapraszany jest do szkoły w celach wychowawczych swojego dziecka, jednak jego kontakty z wychowawcą nie są pedagogicznie efektywne. Nie zawsze rady wychowawcy lub pedagoga szkolnego czy ich zalecenia wychowawcze są realizowane przez rodziców. Tworzą się nawet pewne uprzedzenia, niekiedy negatywny stosunek do nauczycieli i szkoły. Świadczą o tym wypowiedzi badanych rodziców. „Wychowawczynie klasy powinna w większym stopniu radzić sobie z moim synem, a nie wzywać mnie do szkoły w razie negatywnych jego zachowań”. „Nie mam czasu na rozmowy z nauczycielem-wychowawcą, negatywne zachowanie mojej córki to problem szkoły”. „Nic nie pomagają wychowawcze spotkania z wychowawcą – syn nie reaguje na moje metody wychowawcze”.

Analiza wypowiedzi badanych rodziców wskazuje także na pozytywne opinie i oceny dotyczące pedagogicznych efektów incydentalnych spotkań wynikających z zaproszenia czy też wezwania wychowawcy klasy. Charakterystyczne wypowiedzi z tej grupy rodziców potwierdzają skuteczność wychowawczą kontaktów ze szkołą. „W czasie wywiadówki proszę wychowawcę, by informował mnie o wybrykach wychowawczych mojego syna, każdy kontakt ze szkołą traktuję poważnie i staram się ustalenia z wychowawcą realizować wobec swojego dziecka”. „Każde zaproszenie czy też wezwanie wychowawcy traktuję jako potrzebę współdziałania ze szkołą w celu eliminowania negatywnych zachowań mojego syna w szkole wobec nauczycieli czy kolegów szkolnych”. Tylko siedmioro badanych rodziców, stanowi to 5,6%, kontaktuje się ze swoim wychowawcą przynajmniej raz w miesiącu. Ta grupa rodziców, szkoda że tak niewielu, ma pełną świadomość, że tylko w ścisłym współdziałaniu ze szkołą mogą wyeliminować lub chociaż ograniczyć trudności wychowawcze swoich dzieci. Rodzice ci są życzliwi, otwarci i wyrażają pozytywny stosunek emocjonalny do szkoły, gdyż uznają, że nauczyciele i wychowawca klasy podejmują właściwe działania wychowawcze w stosunku do ich dziecka. Kontakty rodziców z wychowawcą przede wszystkim skupiają się na analizie zachowań dziecka, jego postępów edukacyjnych oraz podejmowaniu dalszych kierunków działania pedagogicznego przez szkołę i rodzinę.

Badania jakościowe tych rodziców dowodzą o efektywności i konieczności ich kontaktów z wychowawcą dla realizacji celów wychowawczych oraz eliminowania problemów i zagrożeń w społecznych zachowaniach dzieci. „Po rozpoznaniu trudności wychowawczych u mojego syna nawiązałam ścisły kontakt z wychowawcą, by wspólnie podejmować działania na rzecz właściwego zachowania jego osoby w szkole i w domu”. Inna charakterystyczna wypowiedź: „Nie jestem w stanie samodzielnie zmusić syna do dobrego zachowania, dlatego odczuwam potrzebę współdziałania ze szkołą oraz systematyczne-

go kontaktu z wychowawcą i pedagogiem szkolnym w celu szybkiego reagowania na agresję i zaburzenia wychowawcze”. Niewiele więcej badanych rodziców (7,1%) wyraziło pogląd, iż kontakt z wychowawcą jest incydentalny i odbywa się z różnych innych okazji, takich jak: uroczyste apele szkolne, przedstawienia klasowe i szkolne, imprezy okolicznościowe (Dzień Matki, Dzień Ojca, Dzień Babci, Mikołajki), a także podczas przypadkowych spotkań.

Niepokojące jest jednak zjawisko społeczne i wychowawcze, że aż 22,2% badanych rodziców, których dzieci przejawiają trudności wychowawcze w szkole i w domu, nie kontaktuje się z wychowawcą klasy, by przeciwdziałać tym negatywnym sytuacjom. Przykładowe wypowiedzi tych rodziców świadczą o obojętności wobec problemów wychowawczych ich dzieci oraz mało życzliwym a nawet negatywnym stosunku rodziców do nauczycieli, wychowawcy klasy i szkoły. „Nie mam czasu chodzić do szkoły na wywiadówki, gdyż długo pracuję, a po przyjściu z pracy mam ważniejsze zajęcia do wykonania”. „Nie lubię umawiać się na spotkania z wychowawcą mojego syna, gdyż one zawsze wyglądają tak samo. Wychowawca mówi mi tylko o złym zachowaniu Łukasza, a mi jest wtedy bardzo wstyd za niego”. „Nie chodzę na spotkania do szkoły mojej córki, gdyż uważam, że to szkoła powinna zająć się jej wychowaniem. Ja nie zamierzam jej w tym pomagać, a tym bardziej wyręczać”. „Nauczyciele niesprawiedliwie oceniają moje dziecko, więc nie zamierzam się z nimi kontaktować w jakiegokolwiek sprawie”.

Z badań wynika, iż większość rodziców, których dzieci przejawiają trudności wychowawcze, niechętnie chodzi do szkoły na spotkania, a także niechętnie umawia się z wychowawcami swoich dzieci na indywidualne spotkania. Nie interesują się także postępami w nauce dziecka oraz jego zachowaniem podczas zajęć w szkole. Rodzice brak swojego zainteresowania nauką dziecka oraz niechęć do współpracy ze szkołą najczęściej motywowali tym, że nie pozwala im na to nadmiar obowiązków w pracy, nadmiar obowiązków domowych, czują niechęć do szkoły, nie odczuwają potrzeby kontaktu ze szkołą, nie wierzą w efektywność pomocy udzielanej przez szkołę, nie chcą, aby szkoła ingerowała w ich metody wychowawcze. Takiego postępowania rodziców nie może jednak nic usprawiedliwiać, gdyż kontakt rodziców ze szkołą jest bardzo ważny dla prawidłowego rozwoju dziecka. Współpraca tych dwóch środowisk oraz szczerą wymianą informacji na temat dziecka sprawiającego trudności wychowawcze może zaowocować poprawą jego zachowania. Jeśli natomiast dwa najważniejsze środowiska wychowawcze, w których wzrasta dziecko, nie będą ze sobą współpracować, nie będą wymieniać między sobą informacji, lecz będą przerzucać na siebie odpowiedzialność za wychowanie dziecka, to poprawy w zachowaniu dziecka nie będzie.

Oprócz systematycznych kontaktów rodziców z wychowawcą klasy czy pedagogiem szkolnym ważny jest również częsty i bezpośredni ich dialog z dziećmi w celu eliminowania trudności wychowawczych. W procedurze badawczej interesowało nas również zagadnienie częstości życzliwych i otwartych kontaktów rodziców bądź jednego z nich z dzieckiem po rozpoznaniu.

Wyniki badań dotyczące częstości dialogu rodziców z dziećmi przed rozpoznaniem u nich trudności wychowawczych i po rozpoznaniu zaburzeń w zachowaniu ukazuje tabela 3.

Tabela 3. Częstość kontaktów rodziców z dziećmi przejawiającymi trudności wychowawcze

Lp.	Częstość kontaktów rodziców z dzieckiem	Przed diagnozą		Po diagnozie	
		N	%	N	%
1	Więcej niż dwie godziny dziennie	8	6,3	14	11,1
2	Od jednej do dwóch godzin dziennie	15	11,9	26	20,6
3	Do jednej godziny dziennie	29	23,0	35	27,8
4	Sporadycznie rozmawiam	36	28,6	28	22,2
5	Bardzo mało rozmawiam	38	30,2	23	18,3
6	Ogółem	126	100,0	126	100,0

N, rodzice = 126

Przedstawione wyniki dotyczące częstości kontaktów rodziców z dziećmi przed rozpoznaniem u nich trudności wychowawczych dowodzą, że prawie co trzeci badany rodzic (30,2%) wyraża niepokojący stan izolacji społecznej w środowisku rodzinnym, ponieważ bardzo mało wzajemnie rozmawiają. Szczególnie widoczny jest brak kontaktów fizycznych i psychicznych rodziców z dziećmi. Te sytuacje w rodzinie powodują niekorzystne wychowawczo zjawiska, które przyczyniają się do osłabienia więzi emocjonalnych we wspólnocie rodzinnej, zaburzenia stosunków społecznych i interpersonalnych między rodzicami i dziećmi. Brak lub sporadyczne kontakty członków rodziny czynią proces wychowawczy niewydolny, zaspokojenie potrzeb społecznych i psychicznych jest niewystarczające. Rodzice przed diagnozą o trudnościach wychowawczych swych dzieci w niewielkim stopniu (6,3%) bardzo często (więcej niż dwie godziny dziennie) rozmawiają z nimi w różnych sytuacjach rodzinnych. Niewiele więcej badanych rodziców (11,9%) wyraża pogląd, iż więcej niż jedną godzinę dziennie poświęcają na kontakty werbalne i niewer-

balne z dziećmi. Niepokojący jest stan częstości rozmów rodziców z dziećmi. Wyniki wskazują, iż ponad połowa badanych rodziców (58,8%) w sposób nieświadomiony unika kontaktów fizycznych i psychicznych ze swoimi dziećmi. Sytuacje rodzinne funkcjonujące w izolacji społeczno-emocjonalnej nie są korzystne dla procesu opiekuńczo-wychowawczego dzieci i młodzieży.

Przejawy trudności wychowawczych dzieci w domu rodzinnym i w szkole były dla wielu rodziców ostrzegawczym sygnałem wewnątrzrodzinnych oddziaływań i relacji społecznych. Refleksje rodziców w zakresie funkcjonowania rodziny, współdziałanie ze szkołą i niektórymi instytucjami opiekuńczo-wychowawczymi uświadomiło części badanych o konieczności częstszego dialogu z dzieckiem.

Dokonując analizy częstości kontaktów rodziców z dziećmi po rozpoznaniu u nich trudności wychowawczych, należy wyrazić pogląd, iż w znacznym stopniu wzrosła liczba badanych środowisk rodzinnych, u których dialog i życzliwe interakcje między członkami rodziny miały miejsce. Prawie co trzeci badany rodzic (31,7% – ojciec lub matka) wyraża opinię, iż więcej niż jedną godzinę lub nawet więcej niż dwie godziny dziennie spędzają wspólnie, rozmawiając o różnych problemach szkolnych, rodzinnych, społecznych i wychowawczych. Ta grupa rodziców świadoma jest potrzeby bliskości więzi społecznych i emocjonalnych z dzieckiem, częstego dialogu, wspólnego rozwiązywania różnych sytuacji w celu eliminowania zaistniałych trudności wychowawczych swoich dzieci. Zwiększył się również, choć w mało istotnym stopniu, odsetek badanych rodziców (27,8%), którzy oceniają, że tylko do jednej godziny dziennie kontaktują się w różnych sytuacjach ze swoimi dziećmi. Znacznie zmniejszyła się liczba badanych rodziców (23 badanych, stanowi to 18,3%), którzy bardzo mało rozmawiają z dziećmi. Ta grupa badanych rodziców również nie współdziała z wychowawcą klasy, nie szuka pomocy i wsparcia pedagogicznego w instytucjach oświatowo-wychowawczych. Rodzice ci mają niską świadomość wychowawczą i nie dążą w sposób celowy do eliminowania trudności wychowawczych swoich dzieci.

Wypowiedzi badanych rodziców, którzy pragną umocnić więzi emocjonalne w rodzinie poprzez częstszy kontakt fizyczny i psychiczny z dzieckiem, dowodzą o zrozumieniu potrzeby dialogu rodzinnego jako elementu wychowawczego. „Po rozmowie z wychowawcą klasy dążę do częstej rozmowy z dzieckiem, by rozumieć jego potrzeby”. „Chcę wyeliminować trudności wychowawcze u swojego dziecka, dlatego postanowiliśmy razem z mężem jak najwięcej czasu spędzać z dzieckiem”. „Zdaję sobie sprawę, że zaniedbaliśmy w naszej rodzinie wspólny dialog, praca zawodowa stała się najważniejsza, pedagog szkolny zwrócił mi uwagę, że jest to przyczyną m.in. trudności

wychowawczych, dlatego też zmieniliśmy relacje, sposób i częstość rozmowy z dzieckiem, by rozwiązywać jego problemy edukacyjne i wychowawcze”. „Dążę do częstego dialogu z dzieckiem, w celu wzbogacenia więzi emocjonalnych w środowisku rodzinnym, stanowi to, moim zdaniem, istotny środek w pokonywaniu jego trudności wychowawczych”.

Uświadomienie rodzicom przez szkołę lub inne placówki oświatowe trudności wychowawczych sprawianych przez ich dzieci, powoduje u części badanych rodziców potrzebę zmiany wewnątrzrodzinnego funkcjonowania dotychczasowego środowiska rodzinnego. Izolacja emocjonalna i społeczna między członkami rodziny nie jest korzystna dla procesu wychowawczego. Stąd też rodzice uznają konieczność uaktywnienia dialogu z dzieckiem, wspólnego rozwiązywania problemów życiowych i edukacyjnych, wspólnego przebywania fizycznego i psychicznego. Element częstego, życzliwego dialogu z dzieckiem słusznie rodzice uważają za ważny środek powodujący eliminowanie trudności wychowawczych u dzieci i młodzieży zarówno w środowisku domowym, jak i w środowisku społecznym w szkole czy w grupach rówieśniczych.

*

Trudności wychowawcze dzieci i młodzieży stają się coraz częstszym problemem społecznym. Zaburzają one funkcjonowanie środowiska rodzinnego, edukacyjnego, wychowawczego i społecznego. Istotnym czynnikiem powodującym trudności wychowawcze u dzieci jest dysfunkcjonalne środowisko rodzinne, a także niska świadomość wychowawcza rodziców, powodująca niewydolność opiekuńczo-wychowawczą. W procesie eliminowania trudności wychowawczych u dzieci i młodzieży znaczącą rolę może spełniać wspólnota rodzinna. Musi ona jednak dokonać pewnej refleksji pedagogicznej dotychczasowego systemu oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych, analizy atmosfery domowej, funkcjonujących postaw rodzicielskich, więzi emocjonalnych i relacji społecznych w środowisku rodzinnym.

Rodzice, których dzieci przejawiają trudności wychowawcze, muszą poszukiwać pomocy, wsparcia i porady w celowo powołanych instytucjach psychologicznych, pedagogicznych, edukacyjnych i wychowawczych, które dokonując diagnozy wskażą przyczynę zaburzeń w zachowaniach, stopień trudności, a także potrzebę zastosowania określonych form, metod i środków oddziaływań społeczno-emocjonalnych w celu eliminowania negatywnych zachowań dzieci. Nieodzownym elementem w systemie oddziaływań rodzicielskich, procesie eliminowania zaburzeń wychowawczych dzieci jest konieczność

współdziałania z wychowawcą klasy, pedagogiem szkolnym a nawet nauczycielami szkoły.

Wspólne oddziaływania wychowawcze szkoły, rodziców i uczniów jako istotnych podmiotów edukacyjnych, społecznych i opiekuńczo-wychowawczych mogą przynieść oczekiwania w zakresie rozwojowym dzieci, a także eliminować różne trudności w ich zachowaniach. Wszelka obojętność rodziców i szkoły we współdziałaniu wychowawczym, a nawet wrogie postawy rodzicielskie wobec szkoły, nauczycieli i wychowawcy klasy może jedynie utrudniać eliminowanie trudności wychowawczych, a nawet w niektórych przypadkach pogłębiać zaburzenia dzieci w zachowaniach w szkole i w domu rodzinnym. Atomizacja członków rodziny stanowi ważny element ubożenia więzi uczuciowych w środowisku rodzinnym, a także może powodować tworzenie się trudności wychowawczych u dzieci i młodzieży. Dlatego też świadomość rodzicielska winna troszczyć się o zaspokojenie potrzeb społecznych i psychicznych dzieci, wykluczać ich izolację emocjonalną, dążyć do częstych, życzliwych kontaktów, wzajemnego dialogu i porozumienia w środowisku rodzinnym.

Podsumowując, należy wyrazić pogląd, iż rodzina jest czułym środowiskiem społecznym. Jego dysfunkcja społeczna, emocjonalna, opiekuńcza czy wychowawcza może być przyczyną tworzenia się zaburzeń w zachowaniu dzieci i młodzieży. Z drugiej strony właściwie funkcjonująca wspólnota rodzinna, jej wysoka świadomość wychowawcza, odpowiedzialność ról rodzicielskich może uchronić dziecko przed trudnościami wychowawczymi bądź je eliminować.

BIBLIOGRAFIA

- B a r y l u k W.: Wszyscy jesteśmy zanurzeni w wychowaniu, „Edukacja i Dialog” 2003, nr 1, s. 13-17.
- B i a ł a J.: Zagrożenia w wychowaniu dziecka we współczesnej rodzinie polskiej, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej 2006.
- C u d a k H., C u d a k S.: Vademecum wiedzy o rodzinie, Kielce 2001.
- C u d a k S.: Osamotnienie dziecka we własnej rodzinie. Wybrane aspekty, Łódź 2014.
- J a c h e r W.: Socjalizacja w rodzinie, w: Socjalizacja i wychowanie we współczesnych rodzinach polskich, red. H. Cudak, Piotrków Trybunalski 2001.
- K a w u ł a S., B r a g i e l J., J a n k e A. W.: Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2006.
- M a t y j a s B.: Rodzina i jej wspomaganie, Kielce: Wszechnica Świętokrzyska – Wydawnictwo Uczelniane 2005.

- M a s t a l s k i J.: Jak dobrze wychować swoje dziecko?, Kraków: Wydawnictwo Salvator 2009.
- M i c h a ł o w s k i S. C.: Życie w rodzinie a budowanie świata wartości, w: Dziecko w świecie wartości, red. K. Denek [i in.], Kraków 2003.
- P i l c h T., B a u m a n T.: Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2001.
- R u d e k J.: Nauczyciele i rodzice jako partnerzy w profilaktyce uzależnień, „Wychowanie na co Dzień” 2008, nr 10-11, s. 5-9.

ZNACZENIE RODZINY
W ELIMINOWANIU TRUDNOŚCI WYCHOWAWCZYCH
U DZIECI I MŁODZIEŻY

S t r e s z c z e n i e

Trudności wychowawcze dzieci i młodzieży stają się coraz częstszym problemem społecznym. Zaburzają one funkcjonowanie środowiska rodzinnego, edukacyjnego, wychowawczego i społecznego. W sytuacji, gdy trudności te przerosną ich możliwości opiekuńczo-wychowawcze, powinni otrzymać pomoc i wsparcie od wyspecjalizowanych placówek i szkoły oraz rodziny w celu eliminowania negatywnych zachowań.

Słowa kluczowe: rodzina, trudności wychowawcze, świadomość wychowawcza, szkoła.

THE ROLE OF FAMILY
IN ELIMINATING BEHAVIOUR ISSUES
IN CHILDREN AND YOUTH

S u m m a r y

Behaviour problems displayed by children and youth are a growing social concern. They distort the functioning of families and other educational and social environments. When such problems aggravate, the youth should be offered access to the help of specialists, school and family in order to eliminate unwanted behaviour.

Translated by Konrad Klimkowski

Key words: family, behaviour issues, reflexive educational practice, school.